

NAŠA ZAŠTITA DANAS

LA PROTECTION DES MONUMENTS ACTUELLEMENT

Čitav niz rešenih, delimično rešenih, nerešenih, pa i nerešavanih problema postavlja se danas pred našom službom zaštite spomenika kulture. To su pitanja kako principijelnog karaktera, tako i sasvim, sasvim konkretne sadržine. Da li je naša služba zaštite kadra da ih pravilno postavi i da ih sva, sukcesivno, pravilno reši? Odgovor na ovo pitanje, više teoretskog karaktera, može da da samo naša konzervatorska praksa. Kako nam ona dosada na njega odgovara?

Donošenjem, neposredno posle rata, Zakona o zaštiti spomenika kulture, organizovanjem ili proširavanjem već postojećih zavoda, kako po svima centrima naših narodnih republika, tako i u pojedinim, za spomeničku zaštitu značajnijim, područjima, — u Splitu, Novom Sadu, Prištini, u Dubrovniku i Zadru, na Rijeci, — kao i obrazovanjem Saveznog instituta, udareni su danas, prvi put u istoriji naše zemlje, zdravi osnovi za svestran, ozbiljan rad na rešavanju konzervatorske problematike.

No naša služba zaštite još je mlada i nalazi se tek u procesu sticanja svojih prvih konkretnih iskustava. Sem konzervatorskih ureda u Ljubljani, Zagrebu i u Splitu, kod kojih je radna tradicija nešto dužeg veka, sve ostale naše ustanove zaštite, kao ustanove, u manjoj ili većoj meri još uvek traže pravi put svoje delatnosti. Najbolje se to moglo osetiti na Savetovanju konzervatora u Splitu, u aprilu mesecu ove godine.

Na ovom Savetovanju, koje nesumnjivo predstavlja bogat doprinos našoj službi zaštite, izbio je, međutim, na videlo i ozbiljan raskorak koji postoji između našeg teoretskog odnosa prema problemima konzervacije i naše žive konzervatorske prakse. Principijelan stav koji je Savetovanje zauzelo, naročito u početku svoga rada, stav koji je i dotada stalno podvlačen u našoj stručnoj literaturi, bio je: ne rekonstruisati, ne restaurisati, — konzervirati. Na prvi pogled, teoretski, naučno, ovakav stav bio bi sasvim ispravan. No on nosi u sebi ne samo sve dobre, no jednovremeno i sve negativne osobine, krute principijelnosti. Pokazalo se, već na samom Savetovanju, da je to stav u suštini deklarativne prirode. U praksi, on se vrlo

često sukobljavao sa svim konkretnim problemima, koji su tražili, pod određenim uslovima, i određena, nužna rešenja, — tako da je u tim sukobima sa životom ponekad u potpunosti gubio svoj prvobitni teoretski lik. Od njegove stroge primene — u Kuršumliji, Gracu, Caričinom Gradu, Baru, Mogorjelu — išlo se, preko delimične restauracije — kao u Bogorodici Ljeviškoj u Prizrenu. Daud-pašinom hamamu u Skoplju, Amidžinom konaku u Kragujevcu, na Zlatnim vratima u Splitu, na Ferhadiji džamiji u Banjaluci i kulama mostarskog Starog mosta, ili na zamku Štatenberg u široj okolini Ptuja — do pune rekonstrukcije — kao na Biljardi na Cetinju, na manastirskom konaku u Lovnici ili Gradskoj većnici u Šibeniku. Svaki od ovih radova podložan je diskusiji, a za svaki stav mogu se naći i argumenti, koji se, razume se, mogu i braniti i napadati — na osnovu kojih je takav stav i zauzet. Otuda ona kruto postavljena parola — konzervacija, ne restauracija, ne rekonstrukcija — mora da pretrpi izvesnu modifikaciju. Ona bi, čini mi se morala da glasi: konzervacija na prvom mestu, a restauracija i rekonstrukcija samo u onoj meri koja je neophodno potrebna da bi se konzervacija mogla pravilno izvršiti.

Tu se, međutim, odmah postavlja i pitanje mere. No to je pitanje koje se ne može nikad unapred rešiti. To je stvar individualna, individualna za svaki spomenički objekat posebno, i individualna u odnosu na ličnost konzervatora kome je problem poveren na rešavanje. Nijedan se problem ne može posmatrati izolovano, samo principijelno, već usko povezano sa konkretnim uslovima od kojih zavisi. Konzervator s druge strane mora da poseduje prefinjeno osećanje mere, osećanje koje se, iako je ono i baš zato što je ono subjektivnog karaktera, stiče samo kroz dugo živo iskustvo.

Pojavljuje se uz to, neosporno, i čitav niz drugih pitanja tehničkog karaktera: upotreba novih materijala, naročito betona — u kome obliku i do koje mere — primena novih metoda rada, kao na primer na ispravljanju južnog zida na crkvi Sv. Sofije u Ohridu, novi načini čišćenja živopisa, primena savremenih metoda analize materijala, i tako

dalje, — pitanja koja se moraju poznavati do tačine, ali rešavati u svakom konkretnom slučaju posebno, pitanja kojima još nismo ovladali u potpunosti.

Pri svemu tome moraju se bezuslovno poštovati istoriske, naučne i estetske vrednosti samog objekta, ili urbanističke celine, kao i njihova živa veza s ambijentom koji ih okružuje. Svaka naša intervencija mora da bude usmerena u pravcu zaštite i isticanja ovih svojstava. Ništa se, s druge strane, ne bi smelo preduzimati što bi ma u kom smislu narušivalo njihov karakter. Da li se dosada u tome pogledu uspelo uvek u potpunosti, u svakom određenom slučaju našeg dosadanjeg posleratnog rada? Analiza svakog zahvata ponaosob pokazala bi da uspehom ne možemo da budemo uvek stoprocentno zadovoljni.¹

Da bi se svi problemi koji se pred nas postavljaju pravilno rešili, potrebno je da bude ispunjeno nekoliko uslova: potrebno je imati dobro organizovanu radnu mrežu na terenu, potrebno je ne oskudevati u materijalnim sredstvima, potrebno je, najzad, raspolagati i iskusnim stručnim kadrovima.

Kako u ovom pogledu stojimo danas? Odgovor na sva ova pitanja nije isti za sve naše narodne republike.

Mreža zaštite, koja mora da se oslanja na lokalne narodne vlasti, još u većini slučajeva nije čvrsto postavljena. Otuda čest slučaj da se još nema ni potpune evidencije svega što postoji na terenu.² S druge strane, još nije u potpunosti sazrela svest kod pojedinih predstavnika lokalnih narodnih vlasti o značaju spomenika koji se nalaze u njihovom delokrugu rada. Ovo se odnosi naročito na spomenike verskog karaktera, koji se ponekad posmatraju samo kao objekti vezani za crkvu, kojoj se prepušta sva briga o njima, ne shvatajući da se u njima, s obzirom na istoriske i materijalne uslove pod kojima su ponikli, mogu da kriju dragoceni kvaliteti umetničkog stvaralaštva naših naroda. Da i ne govorimo o tome kako meštani, tako reći na naše oči, još uvek razvlače materijal sa ponekad značajnih lokaliteta, kao što su kasnoantičko-ranovizantiska naselja kod Belajca, Zlate ili u Gamzigradu. Iako je u ovom pogledu nešto već urađeno, zavodi nisu uspeli dosada, ostavljeni u ovom pogledu uglavnom sami sebi, bez pomoći sa strane, da svuda podignu svest u narodnim masama, a samim tim i kod pojedinih

¹ Tako nas ni u kom slučaju ne može više zadovoljiti upotreba betonske zaštite za konsolidovanje porušenih zidova, sistem koji sam i sam nekada upotrebio na bazilici u Stobima, a koji je posle rata dosta kruto primenjen, donekle i na moju inicijativu, u Caričinom Gradu i na Đurđevim Stubovima u Rasu, pošto u izvesnoj meri menja karakter porušenih zidova koje treba da obezbedi.

² U tome pogledu naše poznavanje spomenika, vezanih za naše narodno stvaralaštvo a koji se sada nalaze u inostranstvu, i pored nastojanja Saveznog instituta da ovu prazninu popuni, još uvek je sasvim siromašno.

narodnih predstavnika u lokalnim organima vlasti, o stvarnoj kulturnoj i umetničkoj vrednosti koja se u ovim spomenicima krije. Nije otuda redak slučaj da se i u samim zavodima težište baci na zaštitu spomenika samo već opšte priznatog značaja, a da se ne obrati dovoljna pažnja na čitav niz manjih objekata koji i sami, iako skromniji, mogu da budu još od kakvog značaja. Dobro je to raditi temeljito na Studenici, na Sofiji Ohridskoj, ili na Zadarskoj katedrali, ali se ne srne proći ni mimo Lapušnje, Markova Kaleta kod Prilepa ili crkve u Voćinu, da primere iznesem na dohvat, bez naročitog biranja.

Sredstva koja danas stoje na raspoloženju po jedinim zavodima, usled pojačane potrebe štednje poslednjih godina, nisu možda uvek dovoljna da pokriju sve potrebe tehničke zaštite na terenu, ali se s druge strane izgleda nije dovoljno radilo, nije dovoljno oslanjalo na mogućnosti lokalne privrede i lokalnih narodnih vlasti. Tamo gdje je to ozbiljno pokušano, kao na primer sa Oblasnim odborom Kosova i Metohije, ili narodnim odborom opštine grada Bara, i rezultati su bili više nego zadovoljavajući.

Ozbiljna teškoća sa kojom dobar broj naših zavoda mora da se bori, to je nedostatak iskusnih stručnih kadrova. Stariji, iskusniji stručnjaci, kojih ima sasvim malo, pokazuju uz to izvesnu neelastičnost u primeni novih metoda rada. Mladi, koji su tek od nedavna počeli da se bave problemima zaštite, nemaju još dovoljno iskustava. Srednja generacija, koji bi sada trebala da bude u punoj zrelosti, gotovo i ne postoji. Ovaj problem utoliko je teži što i sam raspored stručnih kadrova po pojedinim republikama nije uravnotežen, tako da se nameće kao važan zadatak, zadatak koji je Savezni institut delimično primio na sebe, da se pomogne na onim mestima na kojima bi ovaj nedostatak mogao da dovede do težih posledica. U tom smislu formiranje jedne centralne, dobro snabdevene restauratorske radionice pri Saveznom institutu, moglo bi samo da se pozdravi, iako to ne bi smelo da smeta da se, gde god se može, prošire i još bolje urede postojeće radionice, ili čak osnuju i nove.

Tendencije, koje su se u jednom trenutku pojavile u nekoj vrsti birokratskog koncentrisanja rada u pojedinim ustanovama, u Saveznom institutu ili u pojedinim zavodima, razbijene su srećom u samom njihovom začetku, što ne znači da se i ubuduće neće tu i tamo možda ponovo pojaviti. No svest o ozbiljnosti i zamašnosti zadataka koji pred našom službom zaštite stoje sazrela je već u toj meri da se ne moramo brinuti za njenu budućnost. U zemlji socijalizma, i pored svih teškoća, uglavnom materijalne prirode, sa kojima još uvek mora da se bori, kulturnom nasleđu obezbeđeno je ono mesto i ona zaštita koju ono po svojim visokim kvalitetima zaslužuje da ima.

R É S U M É

Dans l'article on discute l'état actuel de la protection de nos monuments de culture, en partant du point de départ qui est universellement accepté en théorie et en sciences: qu'il faut conserver, et non restaurer. Pourtant dans la pratique, cette idée est confrontée avec des problèmes qui la bouleversent parfois: à cause de la conservation, on est parfois obligé de procéder à la restauration partielle et d'aller même plus loin. L'auteur pense que l'idée fondamentale dont il s'agit devrait être formulée à peu près comme cela: »D'abord la conservation, et la restauration ou la reconstruction seulement dans la mesure qui est absolument nécessaire pour pouvoir mener la conservation à bonne fin«.

On ne saurait prescrire tout de suite les mesures à prendre dans chaque cas, car elles sont individuelles quant aux objets et quant à la personne du conservateur et de son

expérience. Il y a, outre, beaucoup d'autres problèmes concernant les matériaux nouveaux et les nouvelles méthodes de travail que nous ne nous sommes pas encore appropriées et qui concernent l'appréciation historique, artistique et scientifique des objets. Pour pouvoir bien résoudre ces problèmes, il nous faut un réseau bien organisé de protection sur le terrain, des fonds matériels assez abondants, et des cadres professionnels experts, ce qui nous manque encore. C'est pour cela qu'il arrive souvent que ce sont les monuments dont le caractère est généralement apprécié qui jouissent d'une protection, pendant qu'on tourne à peine l'attention aux objets plus modestes. En liaison avec l'économie locale et avec les pouvoirs publics on y pourrait faire bien mieux, comme on l'a déjà vu dans quelques régions.